

M. P. van Buijtenen, A. K. de Meijer (samen), *Herfsttij over Oostbroeks abdij. Politiek rond abtsbenoeming uit de nadagen gespiegeld aan het begin* (Zeist: Kerckebosch, 1990, 144 blz., f36,-, ISBN 90 6720 075 1).

Het produktieve tweetal Van Buijtenen & De Meijer heeft een bijzonder boek over de nadagen van de benediktijner St.-Laurentiusabdij in Oostbroek beoosten Utrecht in het licht gegeven. Een vergelijking met Eco's *Naam van de roos* kan het weliswaar niet doorstaan, maar alle ingrediënten voor een spannende verfilming lijken voorhanden. Grote delen van het boek lezen weg als een echte thriller. Hier echter geen fictie, geen specimen van literatuur vol vernuftig verwerkte symboliek, maar een vlot geschreven, wetenschappelijk verantwoord en inventief gereconstrueerd relaas van opmerkelijke gebeurtenissen en reële menselijke ervaringen in een kloostermilieu tijdens de jaren 1563 en volgende.

De opening van het boek doet niet direct vermoeden tot welk intrigerend verhaal het zal uitroeien. Die start bestaat namelijk uit een excurs over het ontstaan van de Oostbroekse abdij in de vroege twaalfde eeuw, een excurs die enigszins uit de toon valt, omdat hij maar gedeeltelijk van belang is voor een goed begrip van hetgeen volgt, hoe waardevol hij op zich ook moge zijn gezien vanuit het perspectief van de juist toen (1122) cruciale kentering in de verhouding kerkstaat. Slechts de in 1125 wonderlijk geformuleerde voorwaardelijk vrije abtskeuze zal verderop nog als referentiepunt dienst doen. In TGV-vaart bereiken auteurs en lezers dan ook de zestiende eeuw, waar het werkelijk gaat spannen. Dan is inderdaad die vrije abtskeuze in het onder Bursfelder supervisie staande Oostbroek onder druk komen te staan door de Bourgondisch-Habsburgse kerkpolitiek. De opvolging van de al jarenlang ziekelijke abt Jacob van Baarn, aangekaart in 1563, wordt inzet van een enkele jaren durende venijnige controverse tussen twee pretendenten: aan de ene kant de tamelijk traditioneel ingestelde prior Christoffel Alberts alias Roest, die onder Van Baarn een tijdje in het klooster had gevangen gezeten en na gewapenderhand door de bisschop van Utrecht bevrijd te zijn vanuit het huis van de bisschoppelijke vicaris zijn kans afwachtte, en aan de andere kant de jonge, ambitieuze en van 'nieuwlichterij' niet vies zijnde monnik Cornelis Anthonisz. Landvoogdes en stadhouder moeten in deze situatie wel tot actie overgaan. De correspondentie, getuigenverhoren, supplieken, klachten, verklaringen en wat dies meer zij uit het fonds 'Papieren van staat en audiëntie' in het Algemeen Rijksarchief te Brussel vormen de hoofdmoot van de relevante documentatie. Dat er meer aan de hand is dan een ordinaire opvolgingsstrijd wordt snel duidelijk. Intriges vanwege zakelijke belangen van binnen en buiten het klooster toevende lieden, voortdurende verdachtmakingen en beschuldigingen van financieel wanbeheer, van drankmisbruik en ketterse sympathieën beheersen het toneel. De hervorming hangt in de lucht, het Brusselse centralisme probeert zijn greep op het kerkelijk gebeuren in het Noorden te vergroten, regelrecht eigenbelang conflicteert met goedgelovigheid, kloosterlingen worden tegen elkaar opgezet.

Het lijkt me onwenselijk het plot in deze bespreking uit de doeken te doen. Ik signaleer slechts dat de lezer zal worden geconfronteerd met een tijdelijke, vrijwillige ballingschap van één der rivalen in het Groningse Selwerd na vergeefse pogingen het abbatiaat in de wacht te slepen en met diens latere 'carrière' als — zachtjes gezegd bepaald niet onbesproken — proost van het benediktinessenklooster Klaarwater bij Hattem, die na in 1578 afgezet te zijn en na omzwervingen vandiens eerste predikant in Zeist, op luttele kilometers van zijn oude thuis, blijkt neer te strijken. Ook ziet de lezer zich gesteld voor een geheimzinnige en onopgehelderde dood van degene die wel de zegen van Brussel wist te verkrijgen.

Al met al vergde het niet alleen veel onderzoek in de meest uiteenlopende bronnen om het verloop van de ingewikkelde gebeurtenissen te reconstrueren en de Brusselse archivalia tot in

de finesses te begrijpen, maar ook om een en ander te verklaren Van die taak hebben de auteurs zich voortreffelijk gekweten. Hooguit zou ik willen opmerken dat zij soms de neiging vertonen zich in het vuur van het betoog te laten meeslepen. Hun beoordeling van de hoofdpersonages heeft af en toe wel wat weg van 'de goede' tegenover 'de kwade'. Het zou evenwel veel te ver gaan om hen van ongenueanceerde waardeoordelen te beschuldigen. Benediktijnse spiritualiteit en benediktijnse praktijk krijgen in de schildering van deze controverser een verrassend perspectief. Afgezien van het feit dat de kern van het verhaal bestaat uit lokale incidenten, die geenszins representatief mogen worden geacht voor de kerkelijke situatie in de Noordelijke Nederlanden tijdens de jaren zestig van de zestiende eeuw, bevat dit boek echter zoveel algemener strekkende informatie, dat het *de petite histoire* zonder meer overstijgt. Met name zij in dat verband nog gewezen op de niet onbelangrijke relatie tussen deze Oostbroekse abdi en het Brugse benediktinessenklooster van St. Godelieve van Gistel. In zoverre is *dit Herfstij* een verrassende combinatie van wetenschappelijk vertoog en amusement.

R. van Schaik

B. W. de Vries, *From pedlars to textile barons. The economic development of a Jewish minority group in the Netherlands* (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, afd. letterkunde, nieuwe reeks CXLI; Amsterdam: North-Holland publishing company, 1989, 341 blz, ISBN 0 444 85687 0).

Naar vorm en inhoud is dit een mooi boek. Naar de vorm: fraai uitgegeven met functionele en soms zelfs dromerige illustraties, de noten aan de voet van de bladzijde (een zeldzaam, maar aangenaam verschijnsel), een goed hanteerbare bibliografie en een zaakrijk register. Naar de inhoud maakt deze studie een overweldigende indruk op de lezer. Het geboekstaafde onderzoek onderscheidt zich door heldere analyse, prudente oordeelvelling en door een lenige stijl. En dat alles na een zware tocht door een jungle van archieven, literatuur en interviews. De Vries komt er ongeschonden uit te voorschijn, althans gelet op zijn uitspraak bij de aanvang van het boek, dat 'the writing of Jewish history has not for nothing been described as traversing an academic minefield'(12).

Auteur ontzenuwt tal van a priori's over en mythen van de joden, die nochtans hardnekkig blijven circuleren. Hij schetst karakteristieken van de joodse geschiedenis en van de joodse immigranten en geeft voorts een beeld van hun economisch bestaan in Nederland vanaf de zeventiende eeuw en de daarbij ondervonden moeilijkheden. Het specifieke nu van de joden is slechts nader te bepalen door comparatief onderzoek. Hoewel De Vries dat niet als zijn opdracht ziet, trekt hij toch vergelijkingen met andere immigranten, hoewel in de negentiende eeuw de joden in feite niet meer als zodanig kunnen worden beschouwd. Ter zake van zijn onderwerp doet De Vries dit met Belgen en Engelsen die eveneens grote invloed hebben uitgeoefend op de ontplooiing van de textielindustrie in de negentiende eeuw. In het bijzonder vergelijkt hij de economische condities van de joden met die van de rooms-katholieke Tjödden (Tüötten, Teuten), negentiende-eeuwse Hollandgangers uit Noordrijn-Westfalen en Saksen.

Een boek schrijven van deze kwaliteit is in deze jaren alleen mogelijk wanneer men beschikt over tijd, geld en deskundigheid. De Vries' pertinent vakmanschap blijkt uit de onderhavige studie, maar de eerste twee, onmisbare, voorwaarden zijn hem, blijkens de dankbetuiging, aangereikt door ZWO en door de Bar-Ilan universiteit te Ramat Gan (nabij Tel-Aviv), waar hij doceert.

Het gaat in dit boek primair om de economische positie van de joden in de textielnijverheid in